

חגית הלפרין

"אז מה אם לא רואים עלי מבחוי"

על השיר "אני" של יערה בן-דוד מספרה החדש סוס טרויאני מבטן התודעה

ספר שיריה החדש של יערה בן-דוד² הוא ספר עדין ואמיץ, בהיר ומורכב מסקרן ומרגש. בספר ארבעה שערים: "בטרם", שנכתב בהשפעת שהותה בכפר קטן בסלובניה, "שוא האהבה", "רוח טורקת חלום" והשער המסיים "רקוויאם", שהאירוע הטראגי בחייה, מותו

של אחיה, מרחף על שיריו. אחדים משירי הספר מנהלים דו-שיח מעניין עם שירי המשוררים שקדמו לה. כך הוא השיר "לשווא אתה" שמשוחח עם שירה של דליה רביקוביץ "בובה ממוכנת" והשיר "לא בידיעת אביו ואמו", שמשוחח עם שירו של נתן אלתרמן "אסופי". בספר משולבים ארבעה מהקולאז'ים היפהפיים של יערה בן-דוד שאף אותם יש לראות הן בזכות עצמם והן בהקשר לשירים.

מבין שירי הספר בחרתי להתרכז בשיר "אני", שהוא בעיני אחד השירים המרכזיים, מעין שיר-מפתח לספר כולו. זהו שיר דו-משמעי שכתוב כדבר והיפוכו.

הסיטואציה הבסיסית היא זו של אישה היושבת מול הים ומתבוננת בדמותה. אין היא מתבוננת בהשתקפותה במי הים אלא מתבוננת בדמותה כפי שהיא נשקפת בעיני רוחה. הישיבה מול הים מזמינה כניסה לסיטואציה רומנטית או סיטואציה של מחשבות עמוקות והמילה "מחשבה" אמנם נזכרת בשיר. אבל כפי שאני רואה את הדברים אין זו התבוננות שלווה

אני

על ספסל מול הים
 יושבת ומתגדרת לא מגרשת זבובי מחשבה
 אני נטו פה על קו התפר של הזמן
 הנפרם. ברגע זה אפחד הוצממני
 האפק נקי, דגלי עמק בחול
 ולא אפחד
 כל מה שאני צוחקת אני בוכה זורקת
 לתוך עצמי והייתי לגוף אחד
 נטו בלי דמויים וחרוזים ומשקל
 הכל שמה על השלחן הכשיטים אהבים ידידים
 כאלו היו
 תקועה עמק – מלה בשיר
 ומי יזיז אותי – אפחד
 ברגע זה ובבאים אחרי
 בשעות בימים במתים
 הבאים ולא אפחד.
 לא אשה מצרחה אכל צורה מגרורי אכן רבים
 לפעמים חיים – אכל אני אשה כלי צירים
 לא רגישה לחמקר
 אני אולם מלא מפה לפה
 לפני התחלה או אחרי סוף פשמתר להשתעל
 אני אחד שהוא שנים או יותר מתרוצצים בי
 אז מה אם לא רואים עלי מבחוי
 האדמה שעליה אני
 מתפסה זעה קרה וזה
 באי גוחות.

² יערה בן-דוד, סוס טרויאני מבטן התודעה, הוצאת כרמל, 2011

ובוודאי אין זו סיטואציה רומנטית אלא בעצם היפוכה הגמור.

דמות ה"אני" המשתקפת היא כפולת פנים ואני אנסה לתאר אותה בשני פניה השונים והמנוגדים:

הפן הראשון הוא של אישה אמיצה, מלאת כוח ועוצמה, חזקה, כמו עשויה מאבן, אינה רגישה לשום דבר. היא יושבת לבד ואין אף אחד חוץ ממנה. היא נטועה עמוק בחול, יציבה ויודעת שאיש לא יצליח להזיז אותה. הדמות נראית כאישה ישרה וישירה, השמה הכול על השולחן ואינה מסתירה דברים. היא עצמה עולם מלא ועל כן אינה זקוקה לאדם נוסף, לכן זוג או לחברים כי הרי היא מתארת את עצמה כדמות של "אחד שהוא שניים או יותר". אך כל זה רק למראית עין. הפן האמיתי הוא לא זה הנגלה אלא זה הנסתר מעיני כול והאישה חושפת אותו לפנינו באומץ.

בפן השני - הסיטואציה של אישה היושבת על ספסל מול הים הופכת למגוחכת, מונמכת או אפילו נלעגת. וכך היא מתארת את עצמה: "על ספסל מול / הים יושבת ומתגרדת, לא מגרשת זבובי מחשבה." האישה בוחנת את עצמה ביושר אכזרי וחושפת את האמת שלה. מי היא? האם היא באמת אישה אמיצה שמלאה מעצמה ואינה זקוקה לאיש? האם היא כל כך יציבה שלא ניתן להתיק אותה ממקומה שכן רגליה תקועות עמוק בחול ולא ניתן להזיזה?

מהשיר ברור שלא כך הוא המצב. רגליה, שהן עמוק בחול, אינן משדרות יציבות אלא תקיעות: היא תקועה. השורה: "ומי יזיז אותי - אֶפְחָד" לכאורה משדרת מעין התגרות במוכן: אף אחד לא יצליח או לא יעז להזיז אותי אך זה רק לכאורה שכן השורה משדרת בעת ובעונה אחת גם בדירות: אין מי שיזיז אותי. אין מי שבכלל ירצה להזיז אותי. הרגלים המכוסות בחול מתקשרות גם למוות, לגוף שלאחר המוות נקבר באדמה.

האופק הנקי - לכאורה מרמז על ניקיון, טוהר, תקווה אך האופק הנקי הוא גם אופק שאין בו דבר. נקי מציפיות, נקי מתקווה. השורה "הכול שמה על השולחן", שניתן היה לפרשה כיושרה, אומץ, חוסר זיזוף וכו' מתבררת כמקסם שווא שכן המשך השורה אומר: "הכול שמה על השולחן תכשיטים, אהבים, ידידים כאילו היו." למעשה אין לה מה לשים על השולחן והיא מניחה אותם רק כאילו היו. גם החוזק של האישה מתפורר. האבן שהיא כביכול עשויה ממנה אינה אבן שלימה אלא גרגרים של אבן. זוהי אבן שהתפוררה.

התיאור שלה כ"אולם מלא מפה לפה" - שבפן הראשון התפרש כאישה שעולמה מלא בכל טוב ואין בו מקום לשום דבר נוסף, כי יש לה רב משלה - הולך ומשתנה. שכן לא זאת הסיטואציה המדויקת. הסיטואציה המדויקת היא של אולם מלא מפה לפה לפני ההצגה או הקונצרט ולאחריה או לאחריה, כשעה שהאולם אינו ממלא את ייעודו, כשהעיקר לא התחיל או כשכבר הסתיים. על כן הסיפא של השורה מבטל את ראשיתה.

שתי הדמויות, זו האמיצה והמלאה מעצמה וזו הבודדה והנפחדת - מתלכדות בסיום השיר לדמות "אני" אחת: סיום השיר מגלה שהאישה מורכבת מחוץ ופנים. היציבות נסדקת סופית כשמתברר שכל מה שאנו הקוראים הצלחנו לגלות היה בזכות ההתבוננות הפנימית, כשהאישה הצופה בעצמה גילתה לנו את האמת הנסתרת. מסתבר שהאנשים הצופים בדמותה מבחוץ אינם יכולים לראות כל זאת, שכן היא מעידה: "לא רואים עלי מבחוץ."

השיר מסתיים בשורות: "אז מה אם לא רואים עלי מבחוץ/ האדמה שעליה אני/ מתכסה זעה קרה וזה/ באי נוחות." האדמה היציבה מתכסה זעה קרה של פחד וזהו באי נוחות והיא מייצגת את

הדמות המתגלה עתה כדמות מבוהלת ומבועתת. המסכה שנפתחה לרגע הראתה לנו את פניה הנסתרות.

השיר הכואב הזה רווי אירוניה שנועדה להסתיר את הכאב ולחפות עליו. הסיטואציות היומיומיות הקומיות מכסות את המחשבות העצובות על סוף, מוות, בדירות. מילת המפתח בשיר היא "פחד". האישה טוענת: "ולא אפחד", אולם סיום השיר מגלה שהאדמה שעליה היא נמצאת מתכסה זעה קרה והצירוף החוזר בשיר פעמיים "אֶפְחָד" כשהוא כתוב ללא רווח - מזכיר אף הוא את ה"אֶפְחָד". הפחד מתקשר אפוא לתחושת הבדירות שאין "אף אחד" גם במישור המשמעות וגם במישור הלשוני.

השיר "אני" מבטא אירוניה גם באמצעות האזכורים המקראיים. אביא שתי דוגמאות: "כל מה שאני צוחקת אני בוכה זורקת/ לתוך עצמי והייתי לגוף אחד." שורות אלה מזכירות את הפסוק מספר בראשית: "על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו והיו לבשר אחד." אלא שכאן הגוף האחד הוא צירוף של היא והיא ואיש מלבדה לא נמצא, והוא מדגיש דווקא את הבדירות ולא את הזוגיות.

גם הצירוף "לא אחסר" - הוא צירוף דו משמעי. לכאורה זהו צירוף המביע ביטחון ומקורו בפסוקים הידועים מתהילים כ"ג: "ה' רועי לא אחסר, בנאות דשא ירביצני, על מי מנוחות ינהלני, - גם כי אלך בגיא צלמוות לא אירא." אך הביטחון של האישה בשיר הוא ממנה

והלאה והפחד יורש את מקום תחושת האושר והשלווה.

השיר "אני" הוא אפוא שיר של דיאגנוזה עצמית שנעשית באמצעות סיטואציות, ביטויים, צירופים ומילים היכולות להתפרש כדבר והיפוכו. כשהקורא מעמיק והולך בשיר נפתחת לפניו תיבת פנדורה ומתגלה לו שהשלווה היא שלווה מדומה, האומץ הוא מלבר ואילו מלגו - מושלים הפחד והאימה. אולם בסופו של חשבון דמות האישה שבשיר היא באמת דמות אמיצה שכן ההתבוננות פנימה היא התבוננות אמיצה, שאינה נרתעת מחישוף עצמי אכזרי. זו התבוננות של אישה המנתחת את דמותה באזמל חד וראייתה את עצמה רווית אירוניה. אירוניה שבאה ממקום של כאב. אירוניה שנובעת מהרצון לא ליפול בפח של רחמים עצמיים.

ואחרון אחרון חביב: בשיר הכואב ניתן למצוא לדעתי נחמה. האישה שבשיר היא "אישה נטו בלי דימויים וחרוזים ומשקל", כפי שהיא מתארת את עצמה, אך היא גם משוררת. על כן היא "תקועה עמוק - מילה בשיר". כלומר, השיר שהיא כותבת, מנציח את דמותה, והוא זה שיישאר. בתהליך מופלא הכאב הופך לנחמה בעזרת השירה, הנחמה שבשירה.